

הצעת חוק יסוד: לימוד תורה: סכנות ופגמים – חוות דעת

פרופ' בני פורת ועו"ד שלומית רביצקי טור-פז

א. רקע

חוק יסוד: לימוד תורה, אשר הופיע בהסכמים הקואליציוניים של הממשלה הנוכחית בדצמבר 2022 ועלה לדיון הציבורי מדי פעם במהלך כהונתה, עבר במליאת הכנסת בקריאה ראשונה באחד ביולי 2026 ברוב של 63 ח"כים מול 53 וביום 13 ביולי עומד להצבעה לקריאה שניה ושלישית. הצעת החוק בנוסחה הסופי, כפי שהוגשה על ידי חברי הכנסת משה גפני ויעקב אשר מיהדות התורה הצטמצמה לסעיף ההצהרתי על פיו "לימוד התורה הוא ערך יסוד במורשת העם היהודי ובמדינת ישראל".

הסעיף השני לחוק נמחק בעקבות הלחץ הציבורי והפרלמנטרי. על הצעת החוק המקורית היו חתומים כל חברי הכנסת של ש"ס, והיא הצטרפה להצעה זוהה שהוגשה על-ידי ח"כ גפני וחברים נוספים ממפלגת יהדות התורה בכנסת ה-25 ולפניה בכנסת ה-24 ועל-ידי ח"כ אבי מעוז ממפלגת נעם. הנוסח הראשון כלל בנוסף לסעיף ההצהרתי גם את הקביעה כי מי שקיבלו על עצמם להתמסר לתלמוד תורה לתקופה ארוכה ייחשבו לעניין זכויותיהם וחובותיהם כמי שמשרתים שירות משמעותי את מדינת ישראל והעם היהודי.

לקראת הקריאה הראשונה הוחלף נוסח הסעיף השני כך שהמטרה שצוינה בו היא "ההכרה בלימוד התורה כערך יסוד במדינת ישראל כדי ליצור מאזני צדק אל מול ערכי יסוד אחרים במדינה". כאמור, ערב הקריאה השנייה והשלישית נותר רק הסעיף הראשון.

למרות מרכזיותה של התורה בעולמם של ישראלים רבים, הדיונים על חוק יסוד זה עוררו סערה ציבורית רחבה שכן החוק, כפי שגם הובהר בדברי ההסבר שלו, נועד להנציח ולעגן את הפטור משירות צבאי של בני הישיבות ולמנוע מן הלומדים לשלם על כך מחיר כלכלי. כל זאת, בשנתה השלישית של מלחמה קשה, הגובה קורבנות בגוף ובנפש, ובעוד שהצבא מצביע על צורך מיידי ודוחק ב-12,000 חיילים נוספים, ועל מיצוי כוח האדם היהודי שאינו חרדי (שיעור גיוס של כ-90% באוכלוסיות המשרתות והחזרת כ-130,000 איש לשירות מילואים פעיל).

מחיקתו של הסעיף השני מצמצמת את פוטנציאל הנזק של החוק. יחד עם זאת, בעקבות הפיכת לימוד התורה לערך חוקתי הגובר על חוקים אחרים, עדיין עלולות להיגרם השלכות מעשיות ולהינתן גיבוי לתלמידי ישיבות המשתמטים מחובתם החוקית להתגייס לצבא. זאת במיוחד על רקע הצעת החוק להקפאת מעצר העריקים החרדים המונחת גם היא על שולחנה של הכנסת ועלולה להיתלות במעמד החוקתי החדש למניעת ענישה ממפרי חוק הרשומים בישיבות. ייתכן שאפשר יהיה להשתמש בחוק גם כדי לבטל סנקציות כלכליות שהוטלו עליהם.

www.idi.org.il

אמיר אלשיין
יו"ר הוועד המנהל

הנשיא העשירי ראובן ריבלין
יו"ר של כבוד

יוחנן פלסנר
נשיא

חברי הוועד המנהל

עו"ד ליאת אהרנסון
פרופ' ורד וניצקי-סרוסי
ד"ר חן ליכטנשטיין
מול מועלם
שגור לשעבר שלי מרידור
פרופ' פאדיה נאסר אבו-אלהיג'א
עו"ד אבי פיישר
ד"ר מיכל צור
יוסי קוצ'קין

המועצה הבין-לאומית

פרופ' רונלד דניאלס, יו"ר

השופטת רוזלי טילברמן אבלה, קנדה
אן אפילבאום, ארה"ב
השופטת דורית ביניש, ישראל
השופט סטיבן ברייר, ארה"ב
פרופ' משה הלברטל, ישראל
פרופ' כריסטוף מוקשיט, גרמניה
ד"ר שרון נוריאן, ארה"ב
השופט אברהם סופר, ארה"ב
ברט סטפנס, ארה"ב
פרופ' גרהרד קספר, ארה"ב
הארייט שליפפר, ארה"ב

סגני נשיא

פרופ' סוזי נבות, מחקר
ד"ר ישי [ג'סי] פרס, אסטרטגיה

עמיתים בכירים

פרופ' תמר הרמן
פרופ' נתן זוסמן [אורח]
פרופ' עמית כהן
מד תומר לוטן [אורח]
פרופ' יותם מרגלית
פרופ' דניאל סטטמן
פרופ' בני פורת
פרופ' קרנית פלוג
פרופ' מרדכי קרמיצר
פרופ' גדעון רהט
ד"ר תהילה שוורץ אלטשולר
פרופ' יובל שני

מייסדים

ד"ר אריק ברמן
ברנד מרבוס (1929-2024)
מוזיקר המדינה ג'ורג' שולץ (1920-2021)

ב. מועד הדיון

המועד בו עולה הצעת החוק לדיון ולהצבעה, רגע לפני תום כהונתה של הכנסת, אינו מקרי. הדיון מתרחש על רקע עליה בנחישותם של גורמי האכיפה לשלול הטבות אישיות מבחורי הישיבות ומאברכים חייבי גיוס ולמנוע את המצב שבו המדינה קוראת להם בידה האחת לשירות צבאי ובידה השנייה מממנת ומתמרת את השתמטותם. כך, קבע לאחרונה בג"ץ¹ צווים אופרטיביים למשרדי הממשלה השונים בעניין התניית הטבות והנחות (בתחומי הדיון, המעונות והצהרונים, התחבורה הציבורית והארנונה) בהסדרת המעמד מול הצבא, וזאת במסגרת דיון בזיון בית המשפט, לאחר שהממשלה לא צייתה לחובה לפעול נחרצות למען גיוס בני הישיבות כחוק.

בנוסף, מועד הדיון בהצעת חוק יסוד: לימוד תורה מגיע לאחר שנגזז למעשה חוק (אי-) הגיוס שנדון בוועדת החוץ והביטחון, שנועד גם הוא בסעיף המטרה שלו להסדיר את מעמדם של תלמידי הישיבות ולהמשיך ולהעניק פטור בפועל לרובם המוחלט. יתר על כן, הדיון מתקיים בשעה שהצבא מכריז על עליה בשיעור הגיוס של בוגרי החינוך החרדי לצה"ל בכ-50%. המספרים עודם קטנים (1,860 בחורים במחצית השנה שבין יולי לדצמבר 2025)², בוודאי ביחס לגודל מחזור בני ה-18 בחינוך החרדי (14,500 בחורים), ורבים מן הנספרים כחרדים (כ-60%) כבר אינם חרדים בעת גיוסם, ועדיין, ברור כי שלילת ההטבות מתחילה להניע שינוי חברתי.

כאמור, על אף חשיבותו של ערך לימוד תורה, חוק יסוד: לימוד תורה מעלה חשש לפגיעה קשה בעקרון השוויון, במבנה החוקתי הנוהג, בחירות הדתית-תרבותית של הישראלים, בעצם קיומה ושגשוגה של המדינה ובאופן אירוני, אפילו בעולם התורה עצמו.

ג. פגיעה במבנה החוקתי

עצם הבחירה לעגן את נושא לימוד התורה בחוק יסוד מהווה פגיעה במבנה החוקתי בישראל. הרציונל שמאחורי הבחירה במסגרת של חוק יסוד הוא שבג"ץ יחס מלפסול חוק יסוד, וכך יקטן הסיכון בביקורת שיפוטית כלפי החוק. חקיקה זו, אם תתקבל, עשויה אף להיות סנונית ראשונה למבול של חוקים נוספים שינוסחו כחוקי יסוד, כדי לשריינם לכאורה מביקורת בג"ץ. כך, עלול להיווצר מצב שבו כל יוזמה של הקואליציה שיש בה כדי לפגוע בעקרון השוויון או בזכויות אדם, גם אם אינה מתאימה למארג החוקתי, תנוסח כחוק יסוד, עד כדי ריקון המושג מתוכנו. מהלך זה, אשר ירחיב את השימוש בחוקי יסוד ככלי לניגוח פוליטי, אין לו על מה שיסמוך ואף עלול לעלות לכדי שימוש לרעה בסמכות המכוננת. נוסף על כך, בג"ץ כבר הכריע כי גם חוקי יסוד נתונים לביקורת שיפוטית כאשר הם שוללים ערכי יסוד של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ועקרון השוויון בכלל זה.³ באופן פרדוקסלי, דווקא השימוש בחוקי יסוד, יעודד בפועל את האקטיביזם השיפוטי ויעצים לשווא את המתח

¹ בג"ץ 5819/24 התנועה לאיכות השלטון נ' שר הבטחון (פסק הדין המקורי ניתן בנובמבר 2025 והצווים האופרטיביים, כחלק מדיון על בזיון בית המשפט בשל אי ציות לפסיקה המקורית, ב-26 באפריל 2026).

² דיווח של ראש חטיבת תכנון ומנהל כח אדם בצה"ל, תא"ל שי טייב, בישיבת ועדת החוץ והבטחון בעניין חוק הגיוס מן ה-20.5.2026.

³ בג"ץ 5658/23 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' הכנסת (פורסם 1.1.2024); בג"ץ 5969/20 שפיר נ' הכנסת (פורסם ב-23.5.2021).

בין הרשויות. חמור מכך, הצעה זו היא ניסיון לנצל באופן ציני את המסגרת של חוקי יסוד כדי לפתור בעיה פוליטית של מגזר מסוים, שלא הצליחו להסדירה בחקיקה רגילה. זאת בעוד חוקי היסוד נועדו להסדיר את המבנה המשטרי של ישראל ואת ערכי היסוד של המשפט הישראלי. בכך הצעה זו מדללת את הערך הייחודי של חוקי היסוד, והופכת אותו לפתרון מקסם שווה עבור חקיקה רגילה.

ד. פגיעה כלכלית וביטחונית

עיקר נזקה של הצעת חוק היסוד, אם תפורש כבעלת השלכות מעשיות, נוגע לעיגונו של פטור משירות לתלמידי הישיבות. בעניין זה נבקש להעלות שני טיעונים שונים נגד המשך ההסדר של פטור בני הישיבות משירות צבאי.⁴ הטיעון הראשון הוא שהמצב הנוכחי אינו בר-קיימא. המשק הישראלי אינו יכול להמשיך ולשאת על גבו מגזר שלם, גדל והולך, המתפקד כ"חברת לומדים", ממומן מתקציב ציבורי ואינו תורם את חלקו להגדלת התוצר. הציבור החרדי מוכרח להיקלט בשוק העבודה כציבור יצרני. לאחר שבעה באוקטובר התחדד כי המצב הנוכחי גם אינו בר-קיימא מבחינה ביטחונית. משימות ההגנה המוטלות על צה"ל כה גדולות, בחזיתות כה מרובות, עד שיש סכנה ממשית שהוא לא יוכל להמשיך ולהחזיק את הגבולות. צה"ל זקוק לצעירים החרדים שיסייעו במילוי השורות. אם ייחקק חוק יסוד: לימוד תורה וחובתם האזרחית של תלמידי הישיבות שהיקפם הולך וגובר תמוצה בתלמודם, לא ניתן יהיה לצפות עוד להשתלבותם בשירות צבאי ובשוק העבודה. מציאות כזו עלולה להביא לקריסת משקי הבית העובדים תחת עול המיסים ולקריסת משרתי הסדיר והמילואים תחת עול ההגנה. זהו נזק כלכלה, לביטחון, למודל צבא העם וללכידות החברתית.

ה. פגיעה בעיקרון השוויון

הטיעון השני כנגד הצעת החוק המעגנת את איגיוס החרדים הוא שהמצב הנוכחי מפר ברגל גסה את עקרון השוויון. אף לו היה המצב הנוכחי בר-קיימא, הוא בלתי צודק בעליל. כיצד ניתן להצדיק את המצב שבו יש ציבור שאינו תורם את חלקו הכלכלי ואת חלקו הביטחוני, ולמעשה חי על גבם של אחרים?! מדוע מוצדק כי "זבולון" ימשיך לשאת על גבו את "יששכר"?⁵, כאשר מעולם לא נשאל אם הוא מוכן לכך או רוצה בכך. כיצד זה מופנים כספי המיסים ושנות השירות של מגזרים מסוימים להגנת אורחות חייו של מגזר אחר שאינו נושא בעול? מידת הצדק דורשת שוויון בנטל הכלכלי והביטחוני.

על אף שניתן להעריך את מסירותם של חלק ניכר מתלמידי הישיבות לתלמודם, ועל אף שרבים מהם מאמינים כי לימוד התורה שלהם מגן על עם ישראל,⁶ קביעת לימוד התורה כערך יסוד חוקתי על מנת להשוות בין לומדי

⁴ על אופיו של השיח הישראלי בנושא הגיוס ועל האבחנה בין הטיעונים השונים, ראו שלומית רביצקי טור-פז, פרק המבוא, בתוך: [ואתם תחרישון – האם השתנתה החברה החרדית במלחמה](#) (2024), ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

⁵ אחד הטיעונים המושמעים להצדקת החלוקה בין לומדים לחיילים נתלה בדמויות המקראיות של בני יעקב, זבולון ויששכר, שעל פי מדרש בראשית רבה (צ"ט, ח') "היה זבולון עוסק בפרקמטיא [פרנסה] ויששכר עוסק בתורה, וזבולון בא ומאכילו" וחולקים ביניהם בשכר הרוחני של הלימוד.

⁶ בסקר שנערך בשנת 2024 במכון הישראלי לדמוקרטיה עלה כי כמעט כל הציבור החרדי סבור כי תפילות מסייעות למאמץ המלחמתי יותר מאשר שירות צבאי (52%) או שניהם במידה שווה (41%). ראו: שלומית רביצקי טור-פז, "איכה אשא לבדי?" – שותפות החברה החרדית במשא המלחמה: סקר עמדות, בתוך: [ואתם תחרישון – האם השתנתה החברה החרדית במלחמה](#) (2024), ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תורה לחיילים אינה ניתנת להצדקה: חובת גיוס כפויה אינה דומה לבחירה וולונטרית במסלול ישיבתי; היקף השעות, הימים והלילות, השבתות והחגים והתנאים המפרכים הנדרשים מחיילים אינם בנייהשוואה לשעות החובה המעטות הנדרשות מבני ישיבות לצורך פטור משירות ותמיכה כספית (35-45 שעות שבועיות נדרשות בתקנות התמיכה, אם כי רבים מבני הישיבות לומדים סביב השעון); יתר על כן, בוודאי שאין לזהות בין השהות הנוחה יחסית והישיבה לבטח בבית המדרש של "הממיתים עצמם באהלה של תורה" לבין סיכון החיים בפועל ממש של החיילים באימונים ובשדה הקרב.

הדרישה לשוויון בנשיאת הנטל אינה דרישה חילונית בלבד. טיעונים אלה אף לובשים לבוש הלכתי, לפיו מדינת ישראל מצויה במצב מתמשך של מלחמת אין ברירה, המוגדרת בהלכה כ"מלחמת מצווה". על פי מקורות חז"ל, במצב זה הכול יוצאים למלחמה אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. הפוסקים הדגישו כי אף תלמידי חכמים נדרשים להשתתף במלחמת הגנה.⁷

הצעת החוק המבקשת לעשות את התורה קרדום לחפור בה לשם השוואת זכויותיהם וחובותיהם של בני הישיבות לאלו של חיילים פוגעת אם כן פגיעה קשה בעקרון השוויון. לכך יפים דברי בית המשפט בעניין השוויון בגיוס: "הפליה באשר ליקר מכל – החיים עצמם – היא הקשה שבהפלות".⁸

1. פגיעה בחירות דתית-תרבותית

לימוד תורה הוא אכן אבן יסוד של המורשת היהודית ושל המדינה היהודית דמוקרטית, וככזה ראוי לתמיכה ולעידוד וכן להנכחה במרחב הציבורי ובמוסדות החינוך היהודים. עם זאת, בקביעת הדבר בחוק יסוד יש חשש לפגיעה בחופש הדת, בחופש מדת ובחירות הדתית-תרבותית של הישראלים. מדינת ישראל מאזנת בין זהותה היהודית לזהותה הדמוקרטית בשורה של דילמות: באיזה היקף נכון לחייב לימודי יהדות בבתי הספר הממלכתיים, ואילו תכנים, ארגונים והשקפות עולם יורשו להיכנס בשערי בתי הספר? האם יורשו רבנים להיכנס לשיעורים תורניים למחנות הצבא ומה יהיה תוכן של סדרות החינוך הצבאיות? האם תינתן העדפה לתקצוב לימודי יהדות על חשבון תקצוב לימודי מתמטיקה, היי-טק ומדעים (STEM)? האם חוק יסוד זה ישמש הכשרה לתקצוב מוסדות חינוך שאינם מלמדים לימודי ליבה כלל ומסתפקים בלימוד תורה (כמו הישיבות לבנים חרדים בגיל תיכון וחלק מתלמידי התורה ביסודי) או שמלמדים ליבה באופן חלקי בלבד (רוב המוסדות לבנים חרדים ביסודי)?

בהינתן תקציב נתון ומוגבל, קביעת תלמוד התורה בחוק יסוד, בלא לקבע את ערך לימוד תחומי דעת נוספים, עשויה להשפיע לרעה על התשובות לשאלות אלה, ובכך לפגוע בעתיד שוק העבודה הישראלי. בנוסף, קביעת תלמוד התורה בחוק יסוד עשויה לשמש בסיס לניסיונות להרחיב את החובה של לימודי יהדות בבתי הספר הממלכתיים בניגוד לרצון ההורים.

בנוסף יש חשש כי המושג "לימוד תורה" יפורש באופן צר שיעדיף פרשנות מחמירה ומתבדלת של היהדות על פני פרשנות פתוחה ומגוונת. יש להבהיר כי לימוד התורה הוא מושג רחב ששבעים פנים לו, וכולל את המרחב שבין לימוד

⁷ בני פורת, יאיר אורביט, שלומית רביצקי טור-פז, "האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה!?! – דפי מקורות – חובת הגיוס לצבא והפטור ממנה" (2024), ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

⁸ בג"ץ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון נ' כנסת ישראל (פורסם 2005).

גמרא מסורתית ברוח ישראל סבא ועד גישת "יהדות כתרבות" נוסח אחד העם וביאליק. תורה ממזרח וממערב, מן העת העתיקה ומן המודרנה, הלכה ואגדה. אין לקבוצה יהודית אחת מונופול על הגדרת לימוד תורה ואין לפרש את המושג "תלמוד תורה" המופיע בהצעת החוק כאילו הוא מכוון לפרשנות אחת ומעדיף אותה על פני אחרות.

2. פגיעה בעולם התורה

במחקר הנערך בימים אלה במכון הישראלי לדמוקרטיה⁹ נטען כי חשוב להשמיע ברמה טיעון שלישי כנגד השוואת מעמד הלומדים לחיילים ועיגון הפטור הגורף לתלמידי הישיבות. בתי המדרש מעולם לא ידעו פריחה כמוותית כפי שאנו חווים כיום במדינת ישראל. את ספסלי בית המדרש חובשים עשרות אלפי תלמידים. ובה בשעה, בתי המדרש מעולם לא ידעו בינוניות תורנית-למדנית, כפי שהם חווים כיום בישראל. בעולם אינטלקטואלי, כדוגמת בית המדרש והאקדמיה, כמות ואיכות עומדים ביחס הפוך זה לזה. בית מדרש בריא, חי ותוסס חייב להיות אליטיסטי, סלקטיבי ובנוי כפירמידה: הכניסה אליו צריכה להיות מוגבלת וההישארות בו שמורה למעטים. רעיון זה ביטאו חז"ל במקורות שונים, כגון: "בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסים למקרא ויוצאים מהם מאה, מאה נכנסים למשנה ויוצאים מהם עשרה ואחד לתלמוד"; "ראיתי בני עלייה והן מועטין". כאשר בית המדרש הופך להיות ברירת המחדל לכל, ללא סינון וללא הגבלת זמן, וללא "מחיר" וייחוד לבוחרים בחיי הרוח על פני חיי המעשה, הוא בהכרח מוריד את רמתו, מכוון אל הממוצע, והופך להיות בינוני. מי שבוחן את היבול התורני של "חברת הלומדים" שהתפתחה במדינת ישראל לא יכול שלא להתרשם לשלילה.

המצב הנוכחי, שבו החברה החרדית מתפקדת כחברת לומדים, פוגע לא רק במשק הישראלי ובביטחון ישראל, אלא גם בעולם התורה עצמו. הצעת חוק יסוד: לימוד תורה היא האירוניה במיטבה. כדי לחזור ולהשיב את ערך לימוד תורה, הכרחי להשיב את בית המדרש למתכונתו המקורית: מקום תוסס, המעודד מצוינות רוחנית, שבו יושבת קבוצה מצומצמת של אנשים בעלי סקרנות אינטלקטואלית, יכולות לימודיות גבוהות. גיוס מרבית בני הישיבות יסייע לא רק לחוליי הכלכלה והביטחון אלא גם לבתי המדרש וללימוד התורה.

3. ספרא וסייפא

לבסוף אין לקבל את ההנחה הבסיסית של הצעת החוק, בהתאם לדברי ההסבר שלה, כביכול תורה ושירות צבאי עומדים בסתירה זה לזה. עולם ישיבות ההסדר ושירותם המוצלח של צעירים חרדים אשר אוזרים עוז לשירות צבאי מראים אחרת: לא רק שהשירות הצבאי אינו פוגע באיכות לימוד התורה, אלא שמעורבות בדעת עם הבריות ותרומה לממלכתיות ולביטחון הן תנאי ללימוד תורה משמעותי. אם כנסת ישראל מבקשת לחוקק את חוק יסוד: לימוד תורה, מן הראוי שתעלה על נס את נחיצות השילוב בין לימוד תורה לשירות בצבא ההגנה לישראל.

הצעת החוק, אם תנוצל להטבת מצבם וזכויותיהם של חייבי גיוס משתמטים, עלולה להנציח פגיעה בעקרון השוויון, בחוסנה ובעתידה הביטחוני והכלכלי של ישראל, במבנה החוקתי שלה ואף בעולם התורה עצמו.

⁹ בני פורת ואליהו ברקוביץ, "ראיתי בני עלייה והן מועטין" – מבט ביקורתי פנימי על הסדר תורתו אומנותו (טרם פורסם), המכון הישראלי לדמוקרטיה.